

Таїсія Григорівна Бондарук
доктор економічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри фінансів
Національної академії статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України

ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА ПІДТРИМКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Узагальнено методологічні підходи до визначення рівня державної підтримки аграрного сектору країни, які дозволяють оцінювати рівень державного регулювання сільського господарства та ефективність державної підтримки аграрного сектору. Проведено аналіз існуючих механізмів державної підтримки аграрного сектору в Україні, виявлено проблеми державної політики у цій сфері.

Ключові слова: видатки бюджету, державна підтримка, економіко-статистичний аналіз, підтримка аграрного сектору, агрегований показник підтримки, сукупна підтримка сільського господарства.

Постановка проблеми. Видатки бюджету на підтримку аграрного сектору є економічною необхідністю, що усвідомлена і здійснюється різними методами, формами та інструментами багатьма країнами світу. Це зумовлено низкою обставин, серед яких висока залежність галузі від природно-кліматичних умов, що викликають ризики різного характеру, які значною мірою впливають на величину і якість урожаю, а отже, й результативність аграрного виробництва. Державна підтримка аграрного сектору в Україні має бути спрямована на забезпечення отримання прибутковості виробництва на рівні, що забезпечує розширене відтворення, розширення експортного потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань видатків бюджету аграрного сектору займає важливе місце у працях вітчизняних дослідників, таких як Луніна І. О. [1], Павлюк, К. В. [2], та інших. Більшість робіт торкаються визначеного кола питань бюджетної практики, міжбюджетних відносин. Проте багато питань, що стосуються економіко-статистичного аналізу видатків бюджету на підтримку аграрного сектору економіки, залишаються гостро дискусійними і недостатньо повно вивченими.

Метою дослідження є визначення особливостей економіко-статистичного аналізу видатків бюджету на підтримку аграрного сектору економіки і виявлено проблеми державної політики у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Поняття «державна підтримка» в економічній літературі трактують неоднозначно, найчастіше трапляються й узагальнюються такі поняття, як державна підтримка, державне регулювання, фінансова підтримка чи державна допомога [3, С. 15]. Державну підтримку визначають як «цілеспрямоване державне регулювання виробничої діяльності шляхом спрямування бюджетних коштів за відповідними програмами соціально-економічного розвитку» [4]. Існує думка, що державна підтримка є складовою системи державного регулювання АПК, що являє собою сукупність правових, фінансово-економічних, організаційних та інших заходів держави стосовно стимулюючого впливу як на розвиток сільськогосподарського виробництва, так і сільських територій у потрібному для суспільства напрямі [5].

Досить ґрунтовне визначення державної підтримки пропонує А. М. Мітін – «державна підтримка – це система взаємозв'язаних заходів нормативного правового, організаційного та економічного регулювання, спрямованих на формування, підтримання або зміну інституційного середовища, виробничої і соціальної інфраструктури в сільській місцевості,

що впливають прямо або опосередковано на відтворювальний процес, конкурентне середовище» [6, с. 8]. Державна підтримка аграрного сектору економіки являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства та його стимулювання з метою формування й забезпечення організаційних і економічних умов ефективного функціонування та забезпечення конкурентоспроможності всіх категорій господарств, створення базових можливостей для насичення ринку якісним продовольством широкого асортименту, розвитку сільських територій для досягнення продовольчої безпеки країни [3, С. 16]. Це визначення є досить розгорнутим, воно одне з небагатьох, яке виділяє серед завдань державної підтримки і досягнення продовольчої безпеки країни.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), найнижчий рівень підтримки держави (нижче середнього по ОЕСР (20%) у доходах фермерських господарств за 2009-2012 роки зафіксовано в країнах: Нова Зеландія (1%), Австралія (3%), Чилі (4%), США (9%), Мексика (12%), Ізраїль (13%) і Канада (16%). Підтримка фермерів залишається відносно високою в Ісландії (47%), Кореї (50%), Японії (51%), Швейцарії (56%) та Норвегії (60%) [7]. В Україні, за даними Державної служби статистики, державна підтримка фермерських господарств становить близько 0,5% [8].

За період незалежності України з метою подолання негативних тенденцій та створення умов для позитивної динаміки розвитку аграрного сектору Верховною Радою було прийнято низку базових законів і нормативно-правових актів, проте законодавство України, що стосується надання державної допомоги має фрагментарний та неповний характер. Окремі положення містяться в Господарському Кодексі України, Законі України «Про захист економічної конкуренції» [9]. Основними нормативно-правовими актами, що визначають державну підтримку аграрної галузі та

сільськогосподарських товаровиробників в Україні, є закони України: «Про державну підтримку сільського господарства України» [10], «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [11], «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. та ін. Можливість надання регіональної допомоги та положення щодо її надання містяться в Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» [12].

Першочерговими заходами державної підтримки щодо забезпечення економічної безпеки аграрного сектору мають бути такі: дотації у сільське господарство, сприятливе податкове навантаження, поліпшення інвестиційно-кредитного забезпечення села, зменшення відсоткових ставок по кредитах, формування страхового ринку, стимулювання будівництва тваринницьких комплексів тощо. Саме ці чинники, за визнанням міжнародних експертів, на 60-70% формують ринкове середовище, без якого цивілізований ринок існувати не може [13].

Проте, загальна сума витрат на агропродовольчу політику в державному бюджеті не може бути кількісною характеристикою рівня підтримки аграрного сектору. У світовій практиці використовують показники, що дозволяють оцінювати рівень державного регулювання сільського господарства та ефективність державної підтримки аграрного сектору. Відомі два методологічних підходи до визначення рівня внутрішньої підтримки аграрного сектору країни – Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) (здійснює оцінку та порівняння національних політик у сфері агропродовольства) та Світової організації торгівлі (здійснює контроль над зобов'язаннями країн-членів СОТ щодо зниження рівня підтримки, що «спотворює» торгівлю) [14, с. 170].

Відповідно до вимог СОТ вартісним показником державної підтримки

є агрегований показник підтримки. Країни Європейського Союзу визначили граничну суму витрат на підтримку дохідності сільськогосподарського виробництва та прямих витрат фермерам у розмірі 42,3 млрд євро до 2013 р. із щорічним скороченням у середньому на 0,9%. За методологією ОЕСР використовується показник оцінки сукупної підтримки виробників PSE (Producer Support Estimate), що включає вартість цінової підтримки, прями (бюджетні виплати) та опосередковані (податкові та кредитні пільги) форми підтримки виробникам і компенсацію виробничих витрат. Кількісним показником ОЕСР є відсоткове значення сукупної підтримки виробників PSE від ВВП (TSE).

Агрегований показник підтримки розраховується з метою моніторингу та оцінювання ефекту, що досягається в ході реформування політики в галузі сільськогосподарського виробництва.

Бюджетна підтримка товаровиробників аграрного сектору України здійснюється у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій, а також фінансування капітальних вкладень, що мають безповоротний та зворотний характер, надання гарантій щодо залучення інвестиційних кредитів, підтримка короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників на пільгових умовах (субсидіювання відсоткових ставок по залучених кредитах), підтримка забезпечення підприємств і організацій агропромислового комплексу сільськогосподарською технікою, машинами і устаткуванням на умовах лізингу, спеціалізована підтримка з окремих напрямів, забезпечення системи аграрної освіти, науки тощо [13].

Згідно з висновками про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» використання видатків бюджету здійснювалося Міністерством аграрної політики та продовольства України за конкретними окремими бюджетними програмами. Водночас за наявності спрямованих

відкритих асигнувань Міністерство аграрної політики та продовольства не використало на їх виконання – 803,5 млн. грн., з них на фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі – 424,9 млн. грн., керівництво й управління у сфері земельних ресурсів, а також проведення земельної реформи – 161,0 млн. грн. [15];

За бюджетною програмою «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва» кошти загального фонду у сумі 32,1 млн. грн. були спрямовані на бюджетну тваринницьку дотацію. Вищезазначена підтримка була надана лише 285 сільгоспприємствам на утримання 26,5 тис. гол. корів м'ясного напрямку продуктивності, поголів'я телиць (5 тис. гол.) [3, С. 18], закуплених у фізичних осіб для поповнення основного стада.

За окремими бюджетними програмами кредитування здійснювалося в незначних обсягах або взагалі не розпочато. Так, на формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також на закупівлю матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників спрямовано в 2012 р. 2 млрд. 227,6 млн. грн., або 30,9% плану (7,2 млрд. грн.); фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою, проведено в сумі 63,0 млн. грн., або 26,1% плану (241,2 млн. гривень) [15].

За наявності ресурсів кредитування інших програм проведено в обсягах, значно менших планових. Так, Міністерство аграрної політики та продовольства за наявності залишків невикористаних бюджетних асигнувань у сумі 6,3 млн. грн. і надходження коштів від повернення раніше наданих кредитів у сумі 28,9 млн. грн. на кредитування фермерських господарств спрямувало 6,4 млн. грн., або 18,2% наявних фінансових ресурсів та 23,1% плану (27,8 млн. гривень) [15]. Тобто Міністерство аграрної політики та продовольства як головний розпорядник бюджетних коштів не забезпечило

ефективного управління бюджетними коштами.

Показник підтримки виробників, що використовується ОЕСР, відображає щорічний обсяг грошових трансферів фермерам у результаті здійснення заходів підтримки. ОЕСР щорічно проводить моніторинг аграрної політики не тільки держав, що входять до цієї організації, а й економік, які інтенсивно розвиваються. Проведемо аналіз показників сукупної підтримки сільського господарства України як держави з економікою, що розвиваються, та ЄС і Канади, як економічно розвинених держав. Динаміка зміни показників сукупної підтримки аграрного сектору (TSE) (Total support estimate) відображено в таблиці, а лінійний тренд зміни сукупної підтримки сільського господарства та на рис. 1-3.

Таблиця

Динаміка показників сукупної підтримки сільського господарства (TSE) (Total support estimate)

	Україна			ЄС			Канада		
	Млн. долл. США	EUR млн.	частка у % до ВВП	Млн. долл. США	EUR млн.	частка у % до ВВП	Млн. долл. США	EUR млн.	частка у % до ВВП
2000	112.4	121.95	0.36	97760,0	106079,7	1,21	5699,7	6184.79	0,79
2001	763,7	852,7	2,00	92599,4	103396,5	1,13	5012,2	5596,6	0,70
2002	166.6	176.73	0,39	105308,7	111739,4	1,18	6227,8	6608,1	0.85
2003	279,1	247.03	0.56	125884,1	111428,0	1,16	7641,8	6764,2	0,88
2004	766,0	616,5	1,20	157283,3	126591,4	1,19	7382,2	5941,6	0,74
2005	2642,0	2125.78	3,10	145388,4	116982,3	1,06	8671,6	6977,3	0.76
2006	2900,0	2310,4	2,80	142540,7	113561,8	0,98	8758,8	6978,1	0.68
2007	1545,1	1128.66	1,10	139477,3	101886,1	0,84	8835,1	6453,9	0.62
2008	1765,3	1207.40	0.98	162399,1	111078,1	0,84	7781,8	5322,6	0.52
2009	2390,7	1720,8	2,80	135360,1	97432,2	0,82	8905,6	6410,3	0.66
2010	2705,4	2042,7	1,90	118411,4	89405,8	0,72	9606,5	7253,3	0.61
2011	-1060,5	-762,7	-0.64	123886,7	89094,2	0,70	10250,7	7371,9	0,59
2012	1260.16	980,4	0,74	122008,5	94923,4	0,73	10239,1	7966,1	0.58

*Розраховано за даними [16].

Номінальні показники сукупної підтримки сільського господарства досліджуваних країн за аналізований період, незважаючи на певні коливання в окремі роки, мали тенденцію до зростання.

Так, за останніх дванадцять років у Канаді сума сукупної підтримки зросла майже у два рази, у ЄС – майже на 25%. В Україні сукупна підтримка збільшилася за останніх дванадцять років практично в 10 разів.

Рівень сукупної підтримки сільського господарства (у відсотках до ВВП) у ЄС мав тенденцію до зниження з 1,21% у 2000 р. до 0,73% у 2012 р., відповідно, цей показник знижується і в Канаді з 0,79% у 2000 р. до 0,58% у 2012 р. В Україні рівень сукупної підтримки сільського господарства коливався в інтервалі 0,36-3,1%. Зазначимо, що рівень сукупної підтримки сільського господарства у ВВП країни не враховує частки сільського господарства в економіці країни. В Україні частка сукупної підтримки у ВВП вища порівняно з ЄС, що пояснюється більшою часткою сільського господарства в економіці країни.

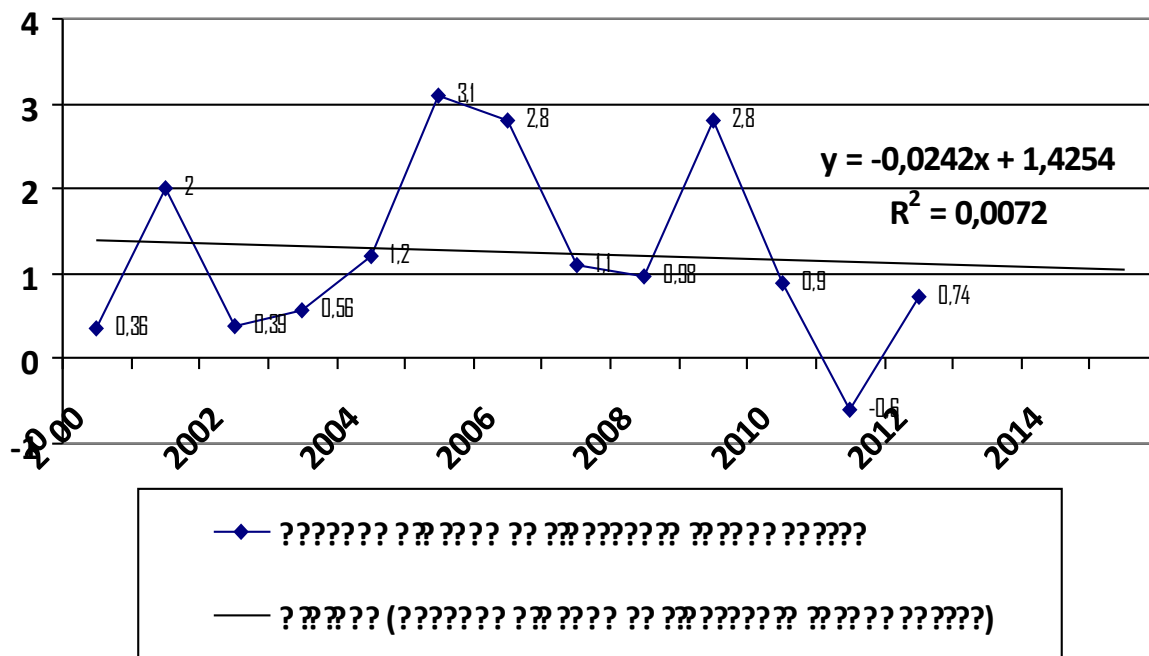

Рис. 1. Лінійний тренд зміни сукупної підтримки сільського господарства України

Значення параметру $a_1 = -0,0242$ лінійного тренду показує, що щорічно очікується зменшення сукупної підтримки сільського господарства України на

0,0242%, проте оскільки коефіцієнт детермінації R^2 складає всього 0,0072 – це свідчить про відсутність статистичного зв'язку між з'ясовною змінною і факторами.

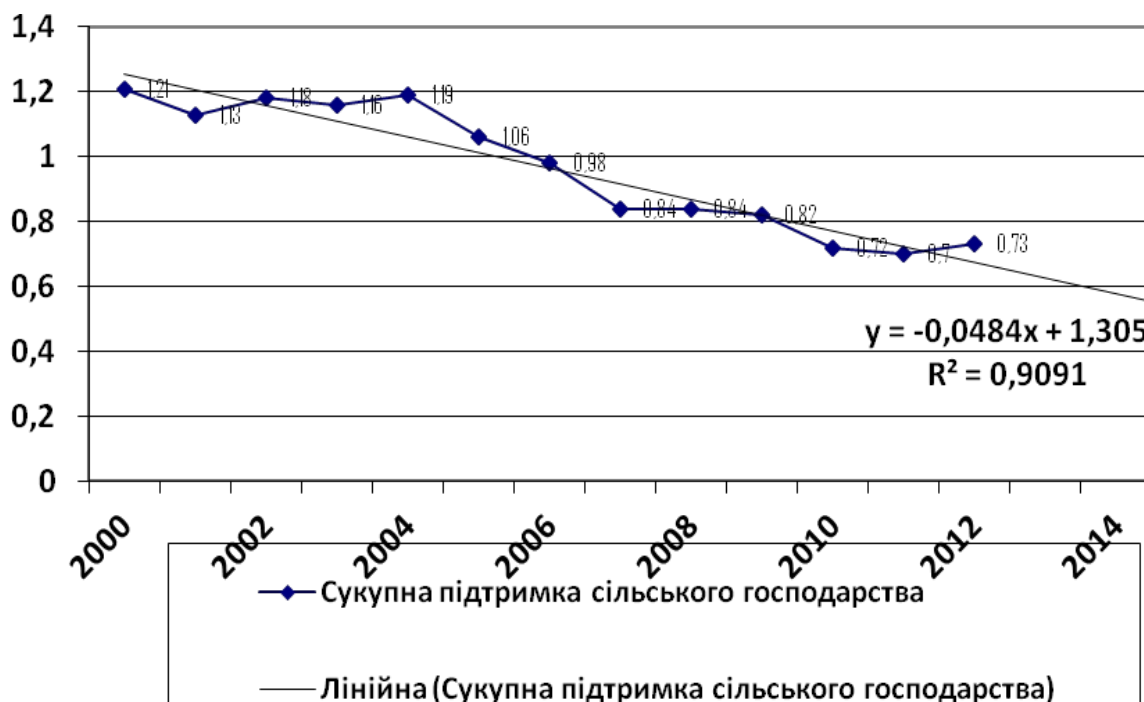

Рис. 2. Лінійний тренд зміни сукупної підтримки сільського господарства ЄС за 2000-2012 рр. та прогнози значення на 2014-2015 рр.

В той же час проведений аналіз зміни сукупної підтримки сільського господарства ЄС показав (рис. 2), що високе значення коефіцієнту детермінації $R^2=0,9091$ вказало на те, що дана кореляційна модель характеризується міцним зв'язком між обраними параметрами. Значення параметру $a_1 = -0,0484$ лінійного тренду показує, що щорічно очікується зменшення сукупної підтримки сільського господарства на 0,0484%. Значення вільного члена $a_0=1,305$ економічної інтерпретації не має. Схожі тенденції відображає і лінійна модель тренду зміни сукупної підтримки сільського господарства Канади (рис. 3). Отже, можна зробити висновок, що прогнози зміни сукупної підтримки сільського господарства ЄС та Канади є швидше песимістичними.

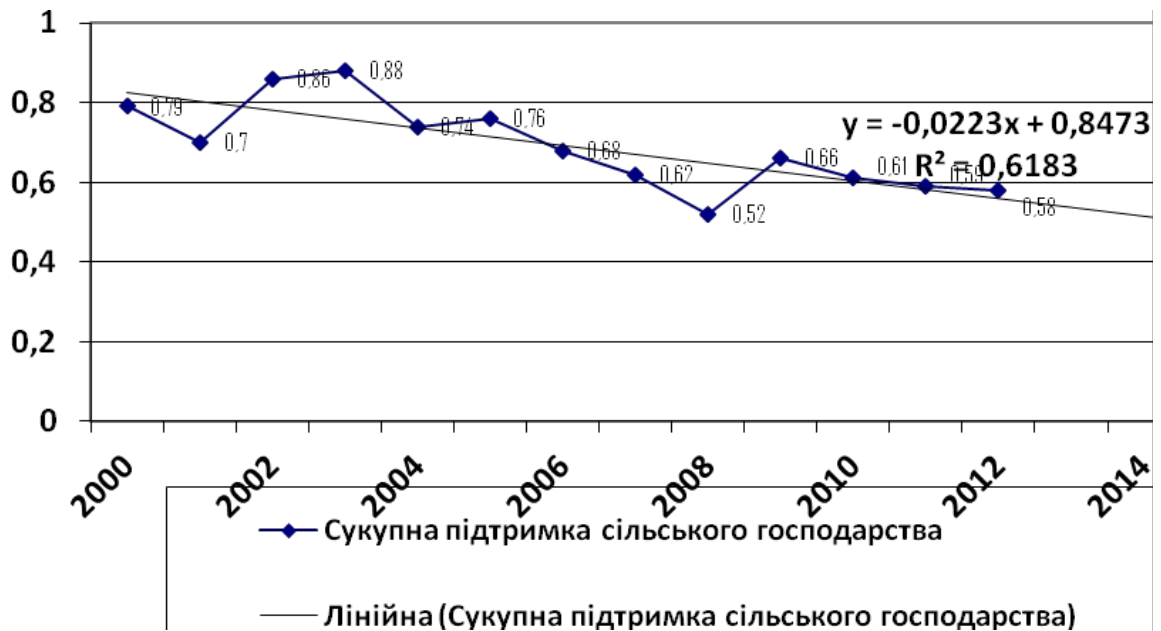

Рис. 3. Лінійний тренд зміни сукупної підтримки сільського господарства Канади

Використовуючи показник частки сукупної підтримки у валовій доданій вартості сільського господарства для більш об'єктивної характеристики рівня сукупної підтримки, можна відмітити, що незважаючи на значну частку валової доданої вартості сільського господарства в економіці України, частка підтримки галузі у ВДВ сільського господарства є найнижчою серед аналізованих країн [14, с. 173].

Висновки. Обґрунтовано, що зважаючи на обставини, серед яких висока залежність галузі від природно-кліматичних умов, що викликають ризики різного характеру, які значною мірою впливають на результативність аграрного виробництва, державна підтримка аграрного сектору є економічною необхідністю, що усвідомлена і здійснюється різними методами, формами та інструментами багатьма країнами світу.

Узагальнено методологічні підходи до визначення рівня державної підтримки аграрного сектору країни, які дозволяють оцінювати рівень державного регулювання сільського господарства та ефективність державної підтримки аграрного сектору: Організації економічного співробітництва і розвитку (здійснює оцінку та порівняння національних політик у сфері

агропродовольства) та Світової організації торгівлі (здійснює контроль над зобов'язаннями країн-членів СОТ щодо зниження рівня підтримки, що «спотворює» торгівлю).

Результати здійсненого аналізу дали можливість дійти висновку – державна підтримка у сфері аграрного сектору України є неефективною, характеризується відсутністю стабільності, стійкої тенденції до зростання. Незважаючи на значну частку валової доданої вартості сільського господарства в економіці України, частка підтримки галузі у валовій доданій вартості сільського господарства є низькою.

Список використаних джерел

1. Луніна І. О. Стратегія реформування місцевих бюджетів в Україні / І. О. Луніна. // Дзеркало тижня. – 03 червень 2006. – № 21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46884#article>.
2. Павлюк, К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : [моногр.] / Павлюк К. В. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
3. Коденська М.Ю., Єремєєва А.В. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. / Економіка АПК № 6. (224). – 2013. – С. 14-21
4. Лузан Ю.Я. Облік державної підтримки агропромислового виробництва / ЮЛ. Лузан, В.М. Жук, ЛВ. Герасимук. !-К: Вид-во ТОВ „Юр-Агро-Веста“, 2009.– 324с.
5. Роздайбіда О. В. Економіко-правові засади сучасного державного регулювання економіки АПК України // archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnyua_etp/2011_2/17_
6. Митин А.Н. О государственном регулировании и государственной поддержке в аграрном секторе экономики / А.Н. Митин, М.В. Сачев // Аграрный вестник Урала. – 2008. – № 12.– С. 7-11
7. Organization for Economic Cooperation and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org>.
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік. – Стат. бюл. Форма 50 сг.
9. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року. № 2210-III.
10. Про державну підтримку сільського господарства України: закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
11. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012, № 4391-VI // Голос України. – 2012. – № 43. – 5 берез.
12. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08 вересня 2005 року № 2850-IV

13. Левандівський О.Т., // Економіка та управління АПК : Збірник наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т.–Біла Церква, 2011.– Вип. 5 (85).– С. 16-20.

14. Мельник Т. М., Головачова О.С., Оцінка державної підтримки аграрного сектору України // Маркетинг і менеджмент інновацій № 3 2013. с. 169 – 184

15. Висновки щодо виконання державного бюджету України за 2012 рік // http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741935/Visnovok_2012.pdf

16. Producer and Consumer Support Estimates (OECD Database 1986–2012) / Organisation for economic cooperation and development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MON2012TSE_EE.

Таисія Григорьевна Бондарук

доктор экономических наук, профессор,

Национальная академия статистики, учета и аудита

ЭКОНОМИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАСХОДОВ БЮДЖЕТА НА ПОДДЕРЖКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЭКОНОМИКИ

Обобщены методологические подходы к определению уровня внутренней поддержки аграрного сектора страны, которые позволяют оценивать уровень государственного регулирования сельского хозяйства и эффективность государственной поддержки аграрного сектора. Проведен анализ существующих механизмов государственной поддержки аграрного сектора в Украине, выявлены проблемы государственной политики в этой сфере.

Ключевые слова: расходы бюджета, поддержка аграрного сектора, экономико-статистический анализ, государственная поддержка, агрегированный показатель поддержки, совокупная поддержка сельского хозяйства.